

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 84

KUR'AN VE CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ
Arş. Gör. Sema ÖZDEŞ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alinteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Mart 2005
2. Baskı: Ekim 2017

ISBN: 978-605-9652-47-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**KUR'AN
VE
CİNSİYET AYRIMCILIĞI**

Talip ÖZDEŞ - Sema ÖZDEŞ

ANKARA 2017

*Bu eserimi beni İslâmî ilimler sahasına yönlendiren babamın
aziz ruhuna ithaf ediyorum.*

Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tebliğ
a.s.	Aleyhisselam
bkz.	Bakınız
c.c.	Celle celalühü
C.	Cilt
ev.	Çeviren
h.	Hicrî
H.z.	Hazreti
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
ö.	Ölümü
r.a.	Radiyallahu anı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve sellem
tah.	Tahkik
Ü.	Üniversitesi
ty.	Tarih yok
vd.	ve diğeri

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----9

GİRİŞ

BİYOLOJİK VE PSİKO-SOSYAL YÖNDEN İNSAN VE
CİNSİYET OLGUSU ----- 15

I. BÖLÜM

CİNSİYET AYRIMCILIĞININ KÜLTÜREL VE TARİHİ ARKAPLANI ---- 27

A. İNANÇ-KÜLTÜR İLİŞKİSİ VE CİNSİYET AYRIMCILIĞI ----- 27

B. CİNSİYET AYRIMCILIĞININ MİTOLOJİK ARKAPLANI ----- 35

C. TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE CİNSİYET AYRIMCILIĞI ----- 54

II. BÖLÜM

KUR'AN'IN İNSANA DAİR ANLATIMLARININ CİNSİYET AYRIMCILIĞI
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ ----- 75

A. İNSANIN YARATILIŞI, KONUMU VE MİSYONU ----- 75

1) İnsanın Yaratılışı----- 75

2) İnsanın Konumu ve Misyonu----- 90

3) İlgili Ayetlere Getirilen Yorumların Değerlendirilmesi ----- 99

B. KUR'AN'IN İNSAN İLİŞKİLERİNDE ÖNE ÇIKARDIĞI İLKELER --- 118

1) Doğruluk ve Adalet ----- 121

2) Karşılıklı Tanışma ve İyilik ----- 127

3) Sevgi ve Merhamet ----- 129

III. BÖLÜM

SOSYAL HAYATIN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AYET VE YORUMLARIN
CİNSİYET AYRIMCILIĞI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ ----- 143

A. ERKEK VE KADININ AİLE VE SOSYAL HAYATTAKİ KONUMLARI - 143

B. SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASİ HAYATA KATILIM ----- 154

C. HUKUK ALANINDA ERKEK VE KADIN ----- 169

1) Şahitlik Konusunda Erkek ve Kadın----- 169

2) Evlenme ve Boşanma Konusunda Erkek ve Kadın ----- 176

a) Evlenme ----- 176

b) Boşanma ----- 190

3) Miras Konusunda Erkek ve Kadın ----- 199

IV. BÖLÜM

MÜSLÜMAN KADIN ÖĞRETMEN ADAYLARININ KIZ ÖĞRENCİLERİN FEN VE MÜHENDİSLİK ALANLARINDA BİLİM KARIYERİNE YÖNLENDİRİLMESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ -----	211
GİRİŞ -----	211
ARAŞTIRMANIN PROSEDÜRÜ -----	216
ARAŞTIRMANIN MÜLAKAT VERİLERİ-----	218
MÜLAKAT VERİLERİNİN KUR'AN MERKEZLİ BİR BAKIŞLA DEĞERLENDİRİLMESİ -----	228
YARARLANILAN KAYNAKLAR-----	236
SONUÇ -----	241
BİBLİYOGRAFYA-----	251

ÖN SÖZ

Yeni bir yüzyılın eşiğinde bulunurken, bütün dünyada yükselişe geçen mânevî ve dînî eğilimler karşısında ve özellikle İslâm'ın ilgi odağı haline gelmesinin tabii bir sonucu olarak İslâm'ın demokrasi, laiklik, hukuk, insan hakları ve kadın-erkek eşitliği gibi birtakım hassas konular açısından ele alınıp sorgulanması, İslâm'la ilgili meselelerin yoğun tartışmalara konu olması beklenmeyen bir şey değildir. İzlenen politikaların ve meydan okuyuşların, Müslümanları kendi kimlikleri üzerinde ciddi bir şekilde düşünmeye sevk etmiş olması normaldir. Asla dönerek İslâm kültür ve medeniyetini yeniden ihya etmeyi hedefleyen düşünce hareketleri, Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya, Hindistan'a ve hatta Uzak Doğu'ya kadar İslâm ülkelerinin her birinde farklı tezahürlerle kendisini göstermiştir. Ancak günümüzde İslâm'la bağlantılı birçok konu hakkında kitap ve dergilerin sayfalarından gazete yazılarına ve televizyon ekranlarına kadar yansıyan tartışmaların çoğunlukla objektiflik ve bilimsellikten, tatmin edici olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

Her geçen gün küreselleşmeye doğru giden dünyamızda etnik problemlerin varlığı kadar, çoğunlukla kadın problemi olarak tezâhür eden ve feminist hareketlerin ortaya çıkmasına yol açan ayrımcılığa dayalı bir cinsiyet probleminin varlığı herkes tarafından bilinmektedir. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda, kültür ve medeniyet ortamlarında kendisini hissettiren bu problemin dînî boyutu sorgulamalara ve tartışmalara konu olmaktadır. Bu bağlamda İslâm dünyasında da tezahürleri görülen bu evrensel problemin İslâm'la ve onun ana kaynaklarıyla olan ilişkisi de sorgulanmakta, üzerinde birtakım yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Değerlendirmede bir yöntem hatası olarak karşımıza çıkan şeylerden biri, tarihin belli dönemlerinde ortaya çıkan dînî mahiyetteki birtakım anlayışların, yorumların, uygulamaların, gelenek ve disiplinlerin samimi bir

muhafazakârlık duygusuyla veya din karşıtı bir tutum ve söylemle doğrudan İslâm'la özdeşleştirilmesi, onların şahsında İslâm'ın savunulması veya yargılanmaya çalışılmasıdır. İslâm'la ilgili meselelerde zamanla çok farklı anlayışların ve yorumların ortaya çıkmasını tabii bir olgu olarak görmemize rağmen, yine de bir şeye İslâmî demenin önemli bir zemininin olması gerekir.

Dine ve İslâm'a yaklaşımlar nasıl olursa olsun, içinde yaşamakta olduğumuz toplumun, bütün anlayış ve yaşayış farklılıklarına rağmen İslâmî bir geleneğe sahip olduğu gerçektir. O zaman problemlerin çözümünde yapılacak şey, dine, tarihe ve kültüre yabancılaşmak olmamalıdır. Bir taraftan dünya çapındaki bilimsel, teknolojik, felsefi ve kültürel gelişmelere kapı açarken; diğer taraftan insanın ruhî hayatına şekil veren, düşünce ve davranışlarını yönlendiren, toplumun kültür hayatına damgasını vuran, birlik ve beraberliğin çimentosu olan değerleri muhafaza edip geliştirmek geleceğimiz açısından büyük öneme haizdir. Bu çalışma, böyle bir anlayıştan ve niyetten yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu çalışma ile hedeflenen şey, cinsiyet ayrımcılığı konusunda Kur'an'ın konumunun tespiti ve özellikle İslâm toplumlarında cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı konusu ile ilgili zihniyet oluşumunun temelinde yatmakta olan faktörlerin, anlayış şekillerinin, yorumların doğrudan İslâm'ın temel kaynağı Kur'an'la karşılaştırılıp değerlendirilmesi ve böylece dinin anlaşılmasında aslı olanla olmayanın arasının ayrıştırılmasıdır.

İnsanların ilahî vahyin kendisine ve dinî metinlere yaklaşımda izledikleri yöntemler, söz konusu yöntemlerin doğruluk ve sağlamlık derecesi, onların dini anlamalarına ve yorumlamalarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde etki etmektedir. Üzerinde çalışmakta olduğumuz konu dâhil, İslâm'la ilgili konuların değişik açılardan ele alınıp değerlendirilmesinde İslâm'ın temel kaynağı Kur'an, merkezî bir öneme sahiptir. Çünkü konulara ve problemlere yaklaşımda Kur'an merkezli bir yöntem izleyen kişi ile rivayet ve gelenek merkezli bir yaklaşım sergileyen kişi arasında dinin anlaşılması ve yorumlanması yönünden önemli farklılıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Yine tek veya birkaç Kur'an âyetinden yola çıkarak konulara yaklaşan

kimselerin ulaşacağı sonuçlarla, aynı konu etrafındaki bütün Kur'an âyetlerini dinin ana hedef ve gayeleri, evrensel mesajları açısından bütünlük içerisinde ele alıp değerlendiren kimselerin ulaşacağı sonuçlar birbirinin aynı olmayacaktır.

Herhangi bir konunun aydınlatılmasında Kur'an'ın bütünlük içerisinde merkeze alınması, olaylardan ve hayatın gerçeklerinden kopuk bir şekilde ve tefekküre dayalı bir sistematik olmaksızın sadece lâfzî bir yaklaşımla âyetlere başvurulması anlamına gelmez. İhtiyaç duyulan şey, bizzat yaşanan olaylardan ve problemlerden yola çıkarak, Kur'an'da onlarla bağlantılı bütün âyetlerin ve geçen kavramların birbirleriyle semantik ilişkilerini kurmaktır. Kendine özel dili ve üslubu ile fizyolojik, biyolojik, psikolojik olgulara işaret edip onlara göndermelerde bulunan Kur'an'ın, hayatın diğer önemli bir boyutu olan sosyal gerçeklikten bağımsız olması, bu alanla ilgili yönlendirmelerde bulunmamış olması da düşünülemez. Kur'an vahyi, insanı ve onun varlık koşullarını reddetmemekte, aksine onun varlık koşullarını onaylayarak, insanın onların şuuruna varmasını teşvik etmekte ve böylece onları geliştirmeye imkân sağlayan bir mesajı ihtiva etmektedir. Olgu-vahiy-olgu ilişkisini dinamik bir şekilde kavrayabilmek, beşerî olgulardaki süreklilik ve değişim hadisesini bütünlük içerisinde ele almayı gerektirdiği kadar, ilahî prensip ve hükümlerin altında yatan sebep ve hikmetleri de kavramayı gerektirir. Kur'an'ın merkezî konumunun takdir edilebilmesi, aynı zamanda Kur'an-sünnet ilişkisinin de sağlıklı bir zemine oturtulmasıyla ve doğru bir sünnet telakkisiyle bağlantılıdır. Çünkü vahyî metinleri anlamak, ancak onların gönderiliş amaçlarını ve hikmetlerini anlamakla mümkündür. Kanaatimizce bu iş, vahyin indiği ortamı ve muhataplarını, o maksatların açıklayıcısı ve öğreticisi olan Hz. Peygamber'i ve sünnetini anlamaktan bağımsız olamaz.

Toplumların sahip oldukları inançlar, gelenekler, anlayışlar, devri bir şekilde bazı değişikliklerle kendilerini yenileyebildikleri gibi; insan ve toplumların pozitif ve negatif yönelimleri, ifa edilen aslı roller de değişik şekiller içerisinde yenilenip bir şekilde tekrarlanmaktadır. Tarihi dönemler ve insanlığın içerisinde yaşadığı şartlar ne olursa olsun, Allah'ın tarihe müdahale-

sini temsil eden vahiy, insan unsurunu esas alarak toplumları iman, ibadet, ahlâk, hukuk vb. alanlarda aklın, ilmin ve sağduyunun da onayladığı kalıcı evrensel değerler çizgisi üzerinde değiştirip geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, vahye muhatap olan ve tarihin herhangi bir döneminde yaşayan olguları ve onları karşılayan ilâhî hitabı, mutlak mânâda izafiyet temeline dayalı olarak daha sonraki tarihî dönemler için hiçbir gerçeklik ifade etmeyen, gerçekliği sadece yaşanan dönemle ilgili sınırlı olgular ve onları karşılayan hitaplar olarak düşünmüyoruz. Biz bu çalışmamızda Kur'an'ı ve topyekûn dinî metinleri olgulardan ve tarihten kopuk bir şekilde sırf lâfızcı bir yöntemle okumayı benimsemediğimiz gibi, ilahî hitabın anlam ve değerini sadece ortaya çıktığı dönemin tarihselliği ile sınırlandırmaya çalışan, onun hitabını geçmişteki belli bir döneme hapsetmeye çalışan yaklaşımları da benimsemiyoruz. Yapılacak şey, Kur'an'ın indiği ortamı, toplumu değiştirirken izlenen yöntemi, vahyin genel amaçlarını ve ruhunu özümseyerek, olgular dünyasına açılmak ve gelişmelerin dinamiğini yakalayabilmektir.

Yukarıda kısaca açıkladığımız yöntem ve anlayıştan yola çıkan bu çalışma, bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında daha sonraki bölümlere altyapı oluşturacak şekilde insan ve cinsiyet olgusu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölüm'de cinsiyet ayrımcılığının kültürel ve tarihi arka planı ele alınmış; konuya inanç, kültür, mitoloji, din ve tarih yönünden yaklaşılmış ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci Bölüm, insanın yaratılışı, konumu, misyonu ile ilgili âyetlerin, âyetlere getirilen açıklama ve yorumların, Kur'an'ın insanlar arası ilişkilerde öne çıkardığı temel prensiplerin cinsiyet ayrımcılığı açısından değerlendirilmesine tahsis edilmiştir. Üçüncü Bölüm ise, daha çok sosyal hayatın yönlendirilip düzenlenmesi konusu ile bağlantılı olarak kadın-erkek eşitliği/denkliği açısından tartışma ve spekülasyonlara konu olan âyetlerin ve onlara getirilen açıklama ve yorumların cinsiyet ayrımcılığı bağlamında değerlendirilmesine ayrılmıştır. Eserin 1. baskısında mevcut olmadığı halde bu baskıda yer alan ve makale formatında hazırlanan Dördüncü Bölüm'de, Müslüman Kadın Öğretmen Adaylarının Kız Öğrencilerin Fen ve Mühendislik Alanlarında Bilim

Kariyerine Yönlendirilmesi Hakkındaki Görüşleri üzerine, Araştırma Görevlisi Sema ÖZDEŞ tarafından yürütülen bir araştırmanın mülakat verileri Kur'an perspektifinden değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Kadının İslam'daki yerinin aile, miras, şahitlik, sosyal hayat, kadının çalışması ve sosyal güvenliği, eğitim, siyaset gibi pek çok konu açısından irdelendiği sayısız yayın mevcuttur. Ancak bilimde cinsiyet ayrımcılığına neden olan geleneksel cinsiyet kalıplarının Kur'an perspektifinden değerlendirilmesi bir ilktir. Dördüncü bölüm bu yönüyle orijinal olup, esere zenginlik katmıştır.

Bu eserin, cinsiyet konusu dâhil dinle bağlantılı birçok meselede daha doğru bilgilere ulaşma ve yorum yapma konusunda ufuk açacağına; ayrıca, samimi olduğu halde değişik sebeplerle dinî ve kültürel değerlerin uzağında kalan insanların bu değerlerle tanışmalarına vesile olabileceğine ve böylece toplumsal barışa hizmet edeceğine inanıyoruz. Bu eserin hazırlanmasında bize fikir ve teklifleriyle, yapıcı eleştirileriyle yol gösteren, cesaret veren, yardım ve desteklerini esirgemeyen bütün hocalarıma ve meslektaşlarıma, ayrıca eserin basılıp yayınlanmasında ilgi ve emeğini esirgemeyen Fecr Yayınları yetkililerine ve çalışanlarına en kalbi şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ